

ગ્રા મ દા ન

હરિવલ્લભ પરિખ

પ્રસ્તાવના : શ્રી હર્ષિરલાલ દેસાઈ

આનંદ નિકેતન

રંગપુર : પો. પાનવડ : જિ. વડોદરા

પ્રકાશક :

શંકરભાઈ પટેલ
મંત્રી, આનંદ નિકેતન
રાજપુર, પો. પાનવડ
(જ. વડોદરા)

૨ ૭ ચોકટોબર, ૧૯૫૮], પ્રત ૩,૦૦૦ [પહેલી આવૃત્તિ

— મર્વ હક અવાધીન —

૨૦ નવા પૈસા

મુદ્રક :

વિઠ્ઠલદાસ જોશી
સમૂહી ક્રાન્તિ મુદ્રણાલય
મદર, રાજકોટ (મોરબી)

અ સ્તી વ ના

શ્રી હરિવલ્લભે આ પુસ્તિકામાં વિનોબાજીનો આમદાનનો વિચાર સમજાવ્યો છે. ગાંધીજીના વિચારોને વર્ણવી જીવનમાં ઉતારી, એનો તાણુનો ગામડાનાં બુધ્ધિઓ મુખી પહોંચાડવાનું કામ જેમણે કયું છે અને વડોદરા જિલ્લાના છેલ્લા ઉદ્દેપુરના આંદોલની વિસ્તારોમાં અનેકવિધ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા જેમણે ગરીબો અને અબણોમાં નવચેતન અને નવજીવન રચ્યું છે, એમની આ પુસ્તિકાની પ્રસ્તાવના લખતી વખતે એમના લખેલા શબ્દો કરતાં એમના કાર્યની 'લ્યોતિ અને સુવાસ મને વિશેષ આકર્ષી' રહી છે.

હમણાં જ એ પ્રદેશની મેં મુલાકાત લીધી છે. શહેરની સાંસ્કૃતિકી દૂર ગરીબાઈ અને અજ્ઞાનતામાં ઢંકાયેલા આ પ્રદેશમાં રંગપુર આશ્રમના નદી કાંઠા પરના રણિયામણાં સ્થળ પરથી આસપાસ એમેર જે સ્વનાત્મક શક્તિ એમણે વિકસાવી છે એનું-આર્થિક મૂલ્ય ગમે તે હોય, પરંતુ એનાં સાંસ્કૃતિક મૂલ્યથી શ્રી હરિવલ્લભનો રંગપુર આશ્રમ ખરેખર ધન્ય બની ગયો છે. એમણે માત્ર રેડિયા જ ચલાવ્યા નથી કે માત્ર શાળાઓ જ ઉઘાડી કરી નથી. એમણે એમની ગહિંસક તેજ-શક્તિથી ગામડાંઓની શોષણ પ્રક્રિયાને રોકવાનું કામ પણ કયું છે. ત્યાંના કિસાનોને માત્ર જમીન જ આપવી નથી પરંતુ માણસાઈ અને ઈત્દા પણ આપવી છે. એમની ક્રાન્તિકારી રચનાત્મક દૃષ્ટિની મારા મન ઉપર ઊંડી છાપ પડી છે. મેં

એ જોયું છે કે, ત્યાં રાજકારણ નથી અને કોઈ પણ રાજકીય શિક્ષણ કે પ્રચાર નથી, ત્યાં કેવળ રચનાત્મક કાર્ય દ્વારા પણ જન-જાગૃતિ કે જનશક્તિ ઊભી થઈ શકે છે.

આ વિસ્તારમાં શ્રી હરિવલ્લભે ગુજરાતમાં પહેલો આમદાન-પ્રયોગ શરૂ કર્યો છે અને ઘણાં ગામડાંને આમદાનના કે આમપરિવારના પ્રયોગમાં ક્રિયાશીલ કર્યા છે. જેમણે આમદાનના વિચારનો અત્યક્ષ અનુભવ લીધો છે એઓ આમદાનના પ્રયોગની વ્યાવહારિક બાબતો રજૂ કરી શકે છે એટલું જ નહીં, પરંતુ આમજનોના જીવનમાં શ્રદ્ધા અને લાવનાતુ જે બળ પડેલું છે એની આખી પણ વાંચકોને કરાવી શકે છે હું આશા રાખું છું કે શ્રી હરિવલ્લભની આ પુસ્તિકા ગુજરાતના મૂલ્યવાન સાહિત્યમાં મૂલ્યવાન રથાન પ્રાપ્ત કરશે.

વિનોબાજીની પદયાત્રાની ગતિ સતત વેગ પકડતી રહી છે અને એમનું ભૂદાન આંદોલન પણ એટલી જ ગતિથી આરોહણ કરી રહ્યું છે અને માનવ-સત્યોનાં નવાં ક્ષિતિજો પ્રગટમાં લાવી રહ્યું છે એઓ હવે ગુજરાતમાં પ્રવેશ કરશે અને છેક ઉત્તરમાં કાશ્મિરમાં પ્રવેશ કરી ભારતની પ્રદક્ષણમાં વિકસેલાં વિચાર પુષ્પો હિમાલયને ખોળે ધરશે. વિનોબાજીનો જલ્દી કાશ્મિર પહોંચવાનો પ્રયત્ન કેવળ શારીરિક નથી. એમની વિચાર-યાત્રા ગતિ લાઇ રહી છે અને એમનું આરોહણ વિચાર-શિખર પર પહોંચવાની તૈયારી કરી રહ્યું છે ભૂદાન આંદોલને વૈચારિક

ક્રાન્તિ સહી, આમદાન આંદોલને આર્થિક ક્રાન્તિ માટે ચોક્કસ દિશા આપી અને છેવટે શાંતિસેનાની વિચારધારા ભારતની રાજ્યક્રાન્તિ દ્વારા વિશ્વક્રાન્તિ અને યુગક્રાન્તિનાં દ્વાર ખોલવા મથી રહી છે.

વિજ્ઞાન આણંશક્તિની શોધ કરી પરાકાષ્ટાએ પહોંચવા દોટ મૂકી રહ્યું છે. વિનોબાજીનું આત્મજ્ઞાન પણ સત્ય, પ્રેમ, કષ્ટજ્ઞાની શક્તિના નવાં શિખરે પર પહોંચવા મનની ભૂમિકાની ઉપર ઊઠી ઊડવા તલસી રહ્યું છે. તેમ છતાં વિનોબાજી આધ્યાત્મિક ઉદ્યન વિજ્ઞાનની પાંખોના આધારે કરી રહ્યા છે. એઓ આધ્યાત્મિક શક્તિઓની સાથે વિજ્ઞાનની શક્તિઓ ખીલવવા માગે છે. પ્રાચીન ભારતે કેવળ આત્મજ્ઞાનનો પ્રયોગ કર્યો અને વિજ્ઞાનની અવગણના કરી. વિજ્ઞાનના આધાર વિના ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ અટકી ગઈ અને વિકૃતિઓ શરૂ થઈ. આધુનિક યુરોપે વિજ્ઞાનનો પ્રયોગ અજમાવ્યો, મહાન સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી, પરંતુ આત્મજ્ઞાનના રેશન વિના યુરોપની વૈજ્ઞાનિક સંસ્કૃતિ વિનાશને આરે આવીને ઊભી છે.

ભારતમાં ગાંધીજીએ આરંભેલી યુગક્રાન્તિ એવો વિશ્વમાનવ સજવા માગે છે, જે પૂર્વ અને પશ્ચિમના પ્રાચીન અને અર્વાચીન પ્રયોગોમાંથી શીખીને, આત્મજ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના સંયોગ અને સમન્વયને આકાર આપે. વિનોબાજી આજે “નય જગત્” ના મંત્ર દ્વારા વિશ્વમાનવનો આદર્શ ધરી રહ્યા

છે. ભારતપ્રેમિ આ ધર્મ-ચક્ર-પ્રવર્તનની પ્રયોગશાળા બની શકશે ખરી? જો ભારત આ દિશામાં હિંમતપૂર્વક, ક્રાંતિકારક પગલાં માંડે, તો આજે આપણે ભૌતિક, સિદ્ધિઓમાં, પાછળ, હોવા છતાં, ઇતિહાસની દ્રષ્ટિમાં માનવ-સંસ્કૃતિના પરમ શિખરથી આપણે બહુ દૂર હોઈશું નહીં.

વિનોબાજી તત્ત્વચિંતક છે અને સાધક છે. એમના મનમાં દ્વન્દ્વ આવી રહ્યું છે : વિચારને-આધારની-સાધનની જરૂર છે? શું વિચારમાં જ રાજ્ય એના ફલાણ અને સ્વીકાર માટેનું બળ નથી? સત્યના સ્વીકાર માટે મનુષ્યે આગ્રહ, શ્રમ માટે, તપાસ પટે? સત્યને જ એના આગ્રહ કરવા દો, સત્યનું તેજ જ એણે પ્રભાવશાળી હશે, વિચારનું તત્ત્વ જ એટલું એક, હશે, કે હુનેયાને એ તરફ જવું પડશે; અને એમ કરવાનો ઇન્કાર કરશે; તો પ્રતાપ અને આત્મધાત નેતરશે.

વિનોબાજીની હવન-સાધના અને વિચારચાત્રા હજી એ સંબંધમાં અંતિમ નિષ્કર્ષ ઉપર પહોંચી નથી. “કેવલ” સ્વરૂપની ભૂમિકા વિનોબાજી માટે ઉત્તમ છે અને સ્વાભાવિક પાત્ર છે, પરંતુ ગાંધીજીનું હવન-દર્શન અને સામાજિક તત્ત્વજ્ઞાન એવી ભૂમિકાની કલ્પના પ્રેરતું નથી. સ્થિતપ્રજ્ઞની પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ અર્જુન પાસે બાણ પછ પકડાયે અને પરમહંસ પાસે સમાધિ પછ લેવાયે. સન્નિવૃત્ત અને કમયોગનું દ્વન્દ્વ મહાત્માએના હૃદયમાં અંગરેજ સત્ત્વચક્ષુમાં પરિણમે છે.

વિનોબાજીના જીવનના એ સમન્વયનુ સ્વરૂપ શું હશે એની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે એમણે એમનું ચિત્ત આસપાસ ખનતી ઘટનાઓમાથી હજી જે ચીજ લીધું નથી એટલું જ નહીં, પણ આજે એઓ જ્ઞાન અને આચરણમાં સપૂર્ણપણે ‘અપ દુ ઉપદિ’ છે. ભૂદાન આદોલનનું આરોહણ થાકુ છે, માત્ર જિંદગી જ પ્રાપ્ત કરી નથી પરંતુ વિસ્તાર પણ વધતો જાય છે ભૂદાન આદોલનની પુનઃપ્રતિષ્ઠા માત્ર વિચારનું પગમ શિખર પ્રાપ્ત કરવામાં જ મર્યાદિત થતી નથી પરંતુ પારશ્ચિત્તમા પરવર્તન લાવીને જ એ સિદ્ધ થાય છે

વિનોબાજીના ભૂદાન આદોલનને અનેક દેશ કૃષિ આલ્સા છે, હજી એ ખીચતુ વૃદ્ધ છે દેશમા એ વ્યાપક આદોલન અને લોકજીવનને સપૂર્ણપણે આવરી લે તે માટે એના આજના સ્વરૂપમા કદક પડેલો પણ આજે જુદા વિનોબાજીનો દૃષ્ટિએ પણ કેટલીક બાબતોમા નવો ઝોક લે-એમ અને તો એ વિનોબાજીના સમાજ-દર્શનની મૂળ ભૂમિકા જીવનના ચોક્કસ મિદ્ધાન્તો અને જુદાગમ્ય શ્રદ્ધા ઉપર આધારી છે અને તેથી એમની સર્વોદય-દૃષ્ટિ સમાજમા મમૂગી ક્રાન્તિનો ચિન્હજન પાયો નાખવા માટે છે, જેના પર, જુદા જુદા ઘાટો આપી, લોકશાહી કે સમાજવાદની ઇમારત ખડી કરી શકાય છે લોકશાહી કે સમાજવાદની આધારસીલ આપી-વિચારમા છે, જેનો વિકાસ વિનોબાજી એમના મોલેક્યુલર ચિંતન અને એમની સાહિત્યિક શક્તિ દ્વારા ગાંધી રહ્યા છે.

વિનોબાજી આજે જે મુખ્ય વિચારની પાછળ સાધના આગળ ચલાવી રહ્યા છે. એમણે શાંતિસેનાને વિચાર મૂક્યો. ભારતની અહિંસા પ્રત્યેની શ્રદ્ધાની એમાં કસોટી છે. જે દેશ અહિંસાના બળ ઉપર આધાર રાખવા અને હિંસાની શક્તિ છોડી લશ્કરનું પણ વિસર્જન કરવા તૈયાર થાય, -શાંતિસેના દ્વારા એટલી અહિંસક શક્તિ જન્માવી શકાય, -તો ભારતના આ પ્રયોગની વિશ્વ-રાજનીતિ ઉપર અસર પડશે એટલું જ નહીં, પરંતુ આ પ્રયોગ રાજ્યવિહીન સમાજ-રચનાની ભવ્ય કલ્પના માટે પણ ભૂમિકા તૈયાર કરશે. વિનોબાજીનું કહેવું સાંચું છે કે જે રક્ષણ માટે અહિંસક શક્તિમાં દેશને-રાજ્યને શ્રદ્ધા ન પડે, તો ખાદી અને આમોદ્યોગનો કોણ ભાવ પૂછવાનું છે? જે શક્તિ દેશનું રક્ષણ કરી શકશે, એ જ શક્તિ રાષ્ટ્રના આર્થિક જીવનની દિશા પણ નક્કી કરશે.

શાંતિસેનાના વિચારને આમદાન અને આમસ્વરાજ્યના પ્રયોગ સાથે પણ સંબંધ છે તેમ છતાં આમદાનનો પ્રયોગ, વિકેન્દ્રિત લોકશાહી કે સનાતનવાદના વિચારને અમલી સ્વરૂપ આપવા માટે, સ્વતંત્ર આર્થિક પ્રયોગ તરીકે પણ જોવો રહી શકે છે એમ પણ વિચારી શકાય. જે ગાંધી-વિચારથી દેશનો ભૂમિનો નકશો બદલી ન શકીએ, તો રાજ્યવિહીન રાજ્યશક્તિ કે સત્યવિહીન સમાજ-રચના નિર્માણ કરવાની દિશામાં એટલી કાળ બરવાની દિશા કયાંથી લાવી શકાય ?

એ બોલ

આમસ્વરાજ્ય અમારું લક્ષ્મિદુ છે. એ દિશામા આગળ વધવા માટે પૂજ્ય ગાપુજીએ ચિંધેલા ચક્રારવિધ રચનાત્મક કાર્યો કરના કરતા એ બધાનો એક જ કામમા ઉકેલ કરવાની 'આમદાન' રૂપી ચાવી પૂજ્ય વિનોબાજીને હાથ લાગી એમણે દેશ સમક્ષ એ મૂકી દેશના બધા જ હાથ સજ્જપુરુષોએ પણ એનો સ્વીકાર કર્યો અસતોપ અને અસમાનતા બધા બધાનું મૂળ હોય છે. ઉત્પાદનના માધનો ઉપરની વ્યક્તિગત માલિકી અસમાનતા ઊભી કરે છે આ અસમાનતા અમાજવ્યાપી અસતોપ જગાવે છે આ અસતોપ પ્રગટ થઈ ઘર્ષણમા પરિણમે છે પરિણામે સમાજમાથી શાંતિ અને સલામતી અદૃશ્ય થાય છે, રાજ્ય અને સમાજ અસ્થિર બને છે આવા અસ્થિર સંપ્રદો એકબીજાનો ઓથ શોધે છે આમાથી "બ્લોક" બને છે રક્ષણ અને શાંતિના નામે યુદ્ધોના આયુધો પાછળ પ્રવેશો પરસેવો રેણય છે ક્યાક ઠંડા તો ક્યાક ઊના યુદ્ધો ચાલતા રહે છે આ બધું વિધ્યુદ્ધ માટેની ચિનગારીઓ મમુ બની રહે છે

એટલે જ વિનોબાએ રોગનું મૂળ શોધ્યું. માલિકીમા એમને બધા ગેગોની જડ દેખાઈ તેને દૂર કરવા માટે આજ સુધી દુનિયામા જે માધનો-ઉપાયો, કતલ તથા કાનુનના, વપરાયા તે અધુરા પૂરવાર થયા એથી પ્રશ્નોની પરિપાટી ઊભી થવા પામી વિનોબાજીએ ત્રીજો માર્ગ શોધી કાઢ્યો. કરૂણા કરૂણને વ્યક્તિમાંથી બહાર કાઢી સમાજવ્યાપી બંધવવાનો

[૮]

મહાવન એમણે માલ્યો જેમ બાપુજીએ અહિસાને મદિર અને ઘરનાં દારેથી સમાજ અને રાજ્ય કાન્તિના મેદાનમાં લાવી મૂકી, તેવો જ આ સર્વકલ્યાણકારી પ્રયોગ વિનોબાએ કરવાના આધારે શરૂ કર્યો છે

સત્યાગ્રહ એ બાપુના અહિંસક આયુષ્યમાનું છેલ્લામાં છેલ્લું શસ્ત્ર હતું. તે પ્રમાણે, 'આમદાન' એ કરવાના ક્ષેત્રમાં અહિંસા અને વિજ્ઞાનના યોગથી નિષ્પન્ન છેલ્લામાં છેલ્લું શસ્ત્ર છે, જે એકી માથે બે કામ કરે છે અનિષ્ટ તરવોનું નિવારણ અને ઇષ્ટ તરવોનું સંવર્ધન.

માલિકી—હકને તોડીને જે દૂતને જેતી સાથેના મળધ વધારે ગાક, વધારે પવિત્ર બનાવે છે પહેલા જે દૂત જમીનને બળકડ વસ્તુ માનતો આમદાન પછી એ અને ઘની પવિત્ર વસ્તુ માની, 'ત્રી' માવના છેડીને 'મા'ની ભાવનાનું આરોપણ કરે છે જમીન માવેનો પ્રેમ વધતાં ઉત્પાદન વધે છે, ગામમાં મહાકાળ વધતાં રોગ વધે છે પરંતુ આ ગામ રોગકુળા ધામ સમાં બની રહે છે.

ગામ, દેશ કે દુનિયામાંની અનંતોત્તર અને અગમનનાને દૂર કરવાનો આ એકમાત્ર ઉપાય છે.

પરિશિષ્ટિએ સિવાય કે જે જાણી ઉપાદાતા જ અનાજનો પ્રશ્ન પડેલો પાને પાય છે લેડલમાં લાકમાં એ અને યથેચ્છી ચર્ચાથી અપદ્ધ સમજ શકાયે કે, સરકારે અનાજનો પ્રશ્ન

અનુસંધાન દિલ્હીની અને દુનિયાની સાથે જરૂર હશે.

‘પી’ડે સો બ્રહ્માંડે.’ કુવામાં હશે તો અવાકમાં આવશે એ પ્રમાણે, ગામમાં હશે તો દેશમાં આવશે ઉત્સાહ, સહકાર, રનેહ, બંધુભાવ, શાંતિ, સમૃદ્ધિ અને સલામતી જે આમદાન પછીનાં ગામોમાં નિર્માણ કરી શકાય તો તે રાષ્ટ્ર અને વિશ્વમાં પણ વ્યાપક થઈ શકે.

આવો વિશ્વધર્મનો સંદેશો આપતો ‘આમદાન’નો પરમ મંત્ર ઋષિના મુખે સંભળાય છે.

પ્રેમ ધર્મ’ હૈ, જાત આદમી, સમાનતા કી બોલી,
આમદાન ઘરઘર પહુંચેગા લિયા પ્રેમકી ઝોલી.

આમસ્વચ્છત્વના પંચે ચાલતાં ચાલતાં જે કાંઈ અનુભવો થયા, જે કાંઈ અધ્યયન-ચિંતન થયું, તેનો હુંકો સાર લોકો સમક્ષ મૂકી હજવો થાઉં છું. આમસ્વચ્છત્વની દિશામાં આ પાપાપગલી જેવું જ છે; પણ ચાલતાં આવડે તે પહેલાંની આ અચૂક રિયલિટી છે. જાગરને ટટ્ટાચ ચવામાં મદદ કરી શકે, તેમ આ પુસ્તિકા આમધર્મના રસ્તે જઈ રહેલા અને જવા ધ્વંષિતા આમજનોને ટટ્ટાર ચવામાં થોડી માછી મનસિક શક્તિપૂરી પાડશે તો આદ્ય પુરુષાથ’ અને “સમૂળી મુન્તિ”ના મહેનતુ મંપાદક શ્રી ચિત્રલલસાજી બોદાણીનો પ્રયત્ન યથાથ’ થયેલો ગણાશે.

આનંદ નિકેતાન,
ગંગપુર, તા. ૨૬-૮-૧૯.

— હરિવંશજી પરિખ

જો ક તરફ દેશમાં અને દુનિયામાં 'સ અહ કરો' 'ગમે તે રીતે લેશું' કરો'નો નાદ સભળાતો હતો, આજેય સંભળાઈ રહ્યો છે. અને બીજી તરફ, એના જવાબમાં 'સ ધર્મ કરો', "ગમે તે રીતે મારો ફૂટો અને લૂંટી લો"નો નાદ ખુલ્લું થવા લાગ્યો હતો.

અવી સ્થિતિ જો દેશમાં ચાલુ રહે, તો ધર્મગ્રાણી ભારતના ભૂક્ષા ઊડી જાય તેમ હતું. આટઆટલાં વર્ષો અને સદિઓથી પ્રાપ્ત કરેલ ધર્મ ખલાસ થઈ જાય તેમ હતું. માનવ દાનવ બને તો જીવનમાંથી રસ ઊડી જાય ! ભારત પ્રજા હિંસાને (અપ હિંસાને) આદે આવી ઊભી હતું. તો પરિસ્થિતિમાંથી દેશ પસાર થઈ રહ્યો હતો.

ખરાબર એ જ વખતે શત વિનોબા દેશના તખ્તા ઉપર આવે છે !

દુનિયાની હવાએ તો કપટ, કતલ અને અનુનથી માણસને મલબે શરૂ કર્યો હતો, આ રીતે થતું પરિવર્તન હિંસા-બાધારિત હતું હિંસા હિંસામાં પ્રતિ-હિંસાને જન્મ દે છે અને

મેળવા લાગી હતી, કે જ્યાં તો કોઈએ બળથી અથવા હિંસાથી વાતાવરણને તગ બનાવ્યું નહોતું, છતાં કેટલીક વળી નવી શંકાઓ જાણી થઈ હતી. જે જમીન ભૂદાનમાં મળે છે તે ખેતીલાયક હોતી નથી, ખરાબાની જમીન હોય છે, વગેરે વગેરે.

ગગા-જમનાના કાદા ઉપરની હુબરો એકર જમીન ઉત્તર પ્રદેશમાં ભૂદાનમાં મેળવી વિનોબાએ આ શંકાનું સમાધાન કરી આપ્યું.

છતાં બુદ્ધિશાળી લોકોએ વળી નવો પ્રશ્ન જાણ્યો કર્યો, નવી શંકા આગળ ધરી. બુદ્ધિ ઉપર જીવનારા પાંસે દલીલોનો થું તૂટો હોય! તેઓ કહેવા લાગ્યા : આ રીતે જમીન દેવી ને વહેંચવી તે શુ દેશના હિતમાં છે? આ રીતે તો જમીનનાં નાના નાના ટુકડા થશે, જે આર્થિક દ્રષ્ટિએ ખેડૂતને પોસાશે નહીં. પરિણામે દેશનું ઉત્પાદન ઘટશે.

આનો જવાબ આપવો અઘરો તો નહોતો છતાં વહેંચાયેલી જમીનો છૂટક છૂટક હતી એટલે તેમાં થતા ઉત્પાદનના આંકડા લેવા કરવાનું ને શંકાનું સમાધાન એટલેથી જાવવું મુશ્કેલ તો હતું જ.

આવી દરેક શંકાઓનું સમાધાન કરતો સચોટ ઉત્તર મળ્યો ઉત્તર પ્રદેશમાં, કે બ્યારે મંગરૌડ નામનું ગામ ભારતમાં દુનિયામાં સૌથી પ્રથમ આમદાનમાં મળ્યું. ગામ સમસ્તની

કુલહોલ જમીન ઉપરની બકિતગત માલિકી સ્વેચ્છાથી ઉઠાવી લઈ લોકોએ સહયોગી સમાજ સ્થાપવાનો અને ગામને એક વિશાળ કુટુંબ ગણવાનો પ્રયોગ શરૂ કર્યો. ત્યાં નવનિર્માણનું કામ બંધ થયેલ રીતે શરૂ થયું. તમામ પ્રકારના આંકડા એકઠા કરવાનું પણ શરૂ થયું.

ગામનું ઉત્પાદન કૂદકે ને ભૂસકે વધવા લાગ્યું; શંકા-શીલોનું સમાધાન થાય તેવો ઉત્તર મળવા લાગ્યો; અને ગામના લોકોમાં તો ઉત્સાહ અને ઉમંગની લહેરો ફોડવા લાગી!

વાર-તરવારે મળતી ઘડંબી વાજતીઓ સંજનો જોરાક બની ગઈ! આટલું ઉત્પાદન વધે પછી શંકાઓ ટૂંકે ક્યાંથી? ને લોકોનો ઉત્સાહ પણ કેમ ન વધે?

અને, એ ઉત્સાહ પણ કેવો? અરે, ગામમાં એકાદ નાનકડો ફોલો કે ખાબોચિયું પણ જોડીને પાણીની તળી રાખવાનો જે લોકોને ઉત્સાહ નહોતો, તે મંગરોડના આમદાની ગામના એક આમ પરિવારનાં લોકોએ ૬ માઈલ લાંબી નહેર તૈયાર કરી નાખી!!! આમજીવીઓની આમ પ્રત્યેની સુગ કે કંટાળે અદૃશ્ય થયાં ને દોડમગડ બાવનાની પ્રેરણાએ જે હાથેમાં નવું બળ આપ્યું તે હાથ પાણીને ખેંચી લાવ્યા!

આ જોમ, આ ઉત્સાહ, આ શક્તિ ક્યાંથી એકાએક પેદા થયાં? આમ-મંગરોડનાં, આમ હવે એક કુટુંબ બન્યું તેથી;

મેં એકબીજાનાં સુખદુઃખમાં ભાગીદાર બન્યાં તેથી; મહાયોગ ને સહકારને પરિણામે ઉત્પાદન વધ્યું તેથી.

ને તોય આપણા બુદ્ધિજીવીઓને પૂરું સમાધાન ન થયું ! કહેવા લાગ્યા - આ તો અપવાદ ગણાય ! આનો એમને એ વખતે તો શું જવાબ આપવાનો હોય ? દલીલોનો જવાબ દલીલોથી આપતા તો દલીલોની વંશવૃદ્ધિ થાય છે આગે હવે સાક્ષ્યાર હાજરથી વધુ આમદાન થઈ ગયા પછી પણ શું તેઓ હજુ શકાઓ કર્યાં કરશે ?

મારા જેવા કેટલાય ચીન જઈ આવેલા લોકોએ ભારતના અર્થશાસ્ત્રીઓની પોકળ વાતોનો ભડો ફેડયો, ગળે છિતરી બાય તેવો સાફ જવાબ આપ્યો. ચીને ૧૧ કરોડ ને ૫૭ લાખ એકર જમીન, માણુન દીઠ માત્ર ૨ (એક છઠ્ઠાંશ) એકરને હિસાબે વહેંચી દીધી ! જમીનના ખૂબ નાના નાના ટુકડા થયા, છતાં અનાજનું દોડું, બમાણ ને હવે ત્રણ ગણુ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યું છે ! આખું સરસ ઉદાહરણ આપણા પડોશી દેશે પૂરું પાડ્યું છે, તોય શું શંકા રહેશે ?

ના, એ શંકા તો ગદ્ય ! પરંતુ, આપણા મિત્રોએ વળી નવા પ્રશ્નો ઊભા કર્યા ! તેઓ કહેવા લાગ્યા - આ બધું તો બાણે ઠીક. આમ ભૂમિનો પ્રશ્ન તો ઉકેલાયો પણ બેકરી, અક્ષમાનતા, પક્ષાપક્ષી, મત્તાની સાકારી ને ખેત્રાખેત્ર, બિંચ નીચના ભેદ—આવા અનેકાનેક પ્રશ્નો ને સમસ્યાઓ છે તે બધાં શું “ભૂદાન”થી ઉકેલી શકાશે ?

એનો વિનોખાએ ઉત્તર આપ્યો એક અભિનવ, બુનિયાદ વિચારથી : આમદાન દ્વારા સહયોગી સમાજની, માતૃવાત્સલ્યભર સમાજની—સામ્યયોગી સમાજની સ્થાપના થશે; ગામલોકોને જાને આમયોજના ધનાવવાનો અધિકાર મળશે; તે દ્વારા આમ સ્વરાજ્યની સ્થાપના થશે ને જગતભરમાં કંફળાનું રાજ્ય સ્થપાશે.

અને આવી બુનિયાદી કંફળાવૃત્તિને બંધન કરતો ભૂદાન “યજ્ઞ” પ્રગતિને પથે આગેકૃત્ય કરતો રહ્યો છે, તેનું આદેશ સતત ચાલુ રહ્યું છે.

જમીનના નાના નાના ટુકડા શરુશરુમાં માગવાથી આ કંફળાવૃત્તિ પ્રગટ થઈ. શરુના એ ભૂદાનકાળમાં ૫૦, ૧૦૦ કે ૫૦૦ એકરનો ભૂમિ માલિક થોડીક જમીન આપતો તો કાયદામાં તે સ્વીકારી લેતા.

કંફળા વ્યાપક થઈ, વધુ ઊંડાણવાળી થઈ. છઠ્ઠા ભાગની જમીન માગવાનું શરૂ થયું. એ પણ એક પગથું જ માત્ર હતું.

આજે હવે કંફળા વધારે વ્યાપક થઈને આવી છે. હવે તો વિનોખા “આમદાન” માગે છે. જમીન ઉપરની ખાનગી, વ્યક્તિગત માલિકીનું સ્વેચ્છાથી વિસર્જન કરી જમીનનું આમીકરણ કરવાની, ઈશ્વરની એટલે કે ગામની સહિયારી માલિકીની ધનાવી દેવાની વાત કરે છે.

“સમાજ દેવો ભવ”નો મંત્ર હવામાં પ્રસરી રહ્યો છે. લોકો આખાં ગામનાં ગામ, પોતાની માલિકી છેડીને, આમદેવને

ચરણે ધરવા લાગ્યાં છે ધર્મભૂમિ ભારતમાં આડચાર હુલ્લરથી વધુ આમદાન થઈ ગયાં છે.

ચોરિસ્તાના આદિવાસી બંધુઓ તેમાં મોળરે રહ્યા છે. કચ્છાનો વામન હવે વિરાટ બન્યો છે. આ આદિવાસીઓએ “વહે”થીને ખાવ”નો મત્ર વહેનો કર્યો છે, ને તામિલનાડના શિક્ષિત લોકોએ એની સ્વીકૃત રૂપે સંમતિસૂચક જવાબ આપ્યો છે, બળે ને પાંચ-પાંચ, છ-છ હુલ્લરની સો ટકા શિક્ષિત રસ્તીવાળા ગામડા આમદાનમાં અપંગુ કરીને!

એ સમતિસૂચક જવાબ મળ્યો છે કેરળમાં પણ, - કે જ્યાં બગીચાની જમીનો હોય છે તેવાં ગામડાં અપંગુ કરીને આમદાનમાં જાણે કે દોટ જ મૂકવામાં આવી છે! જે પ્રદેશમાં કાવેરી નદીનું ૯૬ ટકા પાણી નહેરો વાટે જેતીમાં વપરાય છે એવા મહીસુર રાજ્યમાં પણ આમદાનનો પ્રવાહ ચાલી પહોંચ્યો છે.

મહીસુરમાં આ પ્રવાહ પહોંચ્યો ને ત્યાં જ, ચેલવાલમાં, જુદા જુદા રાજકીય પક્ષોના નેતાઓની તેમ જ કેન્દ્ર અને રાજ્યોની સરકારના પ્રધાનોની એક “સર્વપક્ષી આમદાન પરિપદ” મળી

રાષ્ટ્રપતિ રાજેન્દ્રગાંધી અને વડા પ્રધાન પંડિત જવાહરલાલ નહેરુએ લગ્ય અંગલિઓ આપી. સમાજવાદી નેતાઓએ આમદાનને એક અદ્વિતીય-અનોખાં પગલાં તરીકે ગણાવ્યું. સામ્યવાદી પક્ષના આગેવાન ડૉ. ઝેડ. એ. અહમદે આમદાનની ધૂળ

પ્રશંસા કરી અને એ દ્વારા દેશમાં ને તેક વાતાવરણ શુદ્ધ થઈ રહ્યું છે એવો નોંધપાત્ર અભિપ્રાય પ્રગટ કર્યો !

અને આપણા વડા પ્રધાને તો વિનોબાને ‘એટમ બોમ્બ’ કરતાયે મહાન ખૂબી કહી અંગૂળ આપી, આમદાન પ્રવૃત્તિને એક વિશિષ્ટ પ્રકારની હલચલ તરીકે જાણખાવી, ભારત વાસીઓને ખુલ્લાં દિલે તેમાં સાથ આપવાની વિનંતી કરી !

આ રીતે છ-સાત વર્ષના દુકા ગાળામાં ભૂદાન “યજ્ઞ” સફળતાપૂર્વક આગળને આગળ વધી રહેલ છે. ભારતના બધા રાજકીય પક્ષોએ ને નેતાઓએ આમદાનને માન્યતા આપીને એમાં સહયોગ આપવાની જે ઈચ્છા પ્રદર્શિત કરી છે તે આ પ્રવૃત્તિની-આ વિચારની એક મોટી સફળતા છે તાજેતરમાં જ શ્રી વિનોબાજીએ કહ્યું છે કે, ભારતીય નેતાઓના આ પ્રવૃત્તિને મળેલા આશીર્વાદ એ એનો સોથી મહાન વિજય છે

! વચ્ચે ભરમાં કંઈકાનું સંખ્ય સ્થાપવાની અભિલાષા સેવતાં સંત વિનોબા આપણે આગણે આવી ગયા છે.

ત્યારે ગુજરાતના પછાત ગણતા એવા વનવાસી લોકોના હૃદયદાર પ્રથમ ખૂલવા લાગ્યાં છે વચ્ચેરા, માખરકાઠા, બનાસ કાંઠા અને ભરૂચ જિલ્લાના વનવાસીઓએ વહેચીને આવના મત્રને ઝીલી લીધો છે. નાકરની આઝાદી જુગેશમાં મરદાનગી બતાવનાગ બેઠા, સૂરતના પાટીદાર લાયણ્યો, આ યજ્ઞમાં પાછા નહીં રહે, એવી અમને આશી છે. સવાલ સમયનો છે.

આ પ્રગળે એક નમ્ર વિનંતિ કરી લઉં આવી પવિત્ર
પ્રવૃત્તિને કેટલાક લોકો, અગત સ્વાર્થમાં રચ્યા-પચ્યા હોવાને
કારણે, બદનામ કરવા પણ સાચા ખોટા પ્રયત્નો કરતા હોય છે
ગામમાં જાત્રાતિ આવે તો શા માટે તેમને ગલરામણ થવી
જોઈએ? ચોતાની વ્યવસ્થા ને કસેળારી વહીવટ ગામલોકો
જાતે જ કરતા થાય એ તો સહુના માટે આનંદ પામવા જેવું છે

હિંસા-વૃત્તિ અને તિરસ્કારની વૃત્તિને માત્ર કામચલાઉ
દબાવી દેવાની જેમા માત્ર વાત નથી પરંતુ લોકહૃદયમાં
પડેલા મંદગુણો અને શુભ વૃત્તિઓને જાત્રાત કરવાથી જ જે
ચરતી શરૂઆત થઈ છે, અને જે માનવ-પ્રેમ ને વિશ્વપ્રેમને
માર્ગે આગળ વધી રહેલ છે, એ પ્રવૃત્તિમાં જોઈનેયે ભય, ખીક
કે ગલરાટ જેવું શા માટે લાગવું જોઈએ? વહેમ-શંકા શા માટે
ટકવા જોઈએ? અમદાનમાં કોઈને પણ કશી જાતનો ભય નથી,

[૨]

કૌનયામાં આજે ગરીબી, બેકારી, અસમાનતાનું કારણે
ચારેતરફ હિંસક ભાવના અને સંઘર્ષની વૃત્તિ નજરે પડે છે.
આમાંથી ઊઠતા પ્રશ્નો ઉકેલવા અનેક પ્રયોગો થયા છતાં પ્રશ્ન
જેમનો તેમ જ રહ્યો છે, બટકે નવા પ્રશ્નો ઊભા થાય છે

ભારતમાં ભૂદાન આદોલને, સ્વતંત્રીય આઝાદીની જેમ
આર્થિક આઝાદી માટે પણ માર્ગ જ સહુ સીધો નહિ રહે

ઐતયોત થયેલો, પ્રેમ-ધર્મને પાયો માનીને ચાલનારો, બધામાં રહેલી સદ્વૃત્તિઓને જગાડનારો “દાન-યજ્ઞ”નો પવિત્ર પુનિત માર્ગ!

“પીંડે સો બહાંડે”ની માફક, જે ગામમાં છે તે વિશ્વમાં છે અને એ બધું વિશ્વમાં પણ વ્યાપેલું છે. ઐતલે, ગામલોકો પોતાના ગામમાં પ્રેમ-ધર્મ અંગિકાર કરી, સૌને દુઃખે દુઃખી ને સૌને સુખે સુખી થવાનો સંકલ્પ કરે. આ થયે આમદાનનો સંકલ્પ.

આવો સંકલ્પ કરનારાં લોકો પોતાના સુખ-દુઃખમાં બીજાઓને સામેલ કરવાનો નિર્ણય કરે છે. આ નિર્ણય પાછળ જે પ્રાચુર્ય તત્ત્વ, તે એ છે કે બધું પરમેશ્વરનું છે. જનીન કે ઉત્પાદનનાં બીજાં તમામ ગાદનો, શ્રમ-શક્તિ, બુદ્ધિ-શક્તિ, બધું જ પરમેશ્વરની હેન છે.

એને લગવાનની વસ્તુ માનીને પ્રશાદના રૂપમાં જે મળે તેનો સ્વીકાર કરી, સૌનાં સહિયારાં સુખ માટે પુરુષાર્થ કરી છૂટવાનો સંકલ્પ તે આમદાન!

આમાં માત્ર જમીનની માલિકીનું વિસર્જન કરવાની અથવા તો જમીનની ફેર-વહેચણી જ મુખ્ય વસ્તુ નથી. કુટુંબ-સાવનાનો સ્વીકાર અને તેનો વ્યાપકતામાં વિકાસ, એ જ આમદાનનો પાયો છે. ગામ એક કુટુંબની જેમ રહી શકે, તો “વપુષ્વેન કુટુંબગકમ્”ની ભાવના વિશ્વમાં ફેલાય, વિશ્વબંધુ-

વની લાવના જાગે અને પાંચળામે વિશ્વશાંતિ અપાય !

વિજ્ઞાને વિશ્વને વિનાશને અરે આણી મૂક્યું છે આજનો યુગ પ્રશ્ન “વિનાશ” કે “વિકાસ”નો છે વિજ્ઞાને અણુ-શક્તિ જેવી મહાન શક્તિની શોધ કરીને માનવજાતિને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી દીધી છે !

વિજ્ઞાનનો મદુપયોગ અને દુરુપયોગ બન્ને શક્ય છે એટલે જ શ્રી વિનોબાજી કહે છે કે વિજ્ઞાન અને આ મહાનનો યોગ થાય તો જ વિશ્વમાં સલામતી ચલે

વૈજ્ઞાનિક આધ્યાત્મિકતા જ આજના યુગ-પ્રશ્નોનો એક માત્ર જવાબ છે એટલા માટે જ વિજ્ઞાનનાથી સહકાર અને આત્મજ્ઞાનનાથી અહિંસા એ બંનેનો મયોગ કરીએ તો જ એ શક્ય બને

આમદાનમાં આ બંને વસ્તુઓ સધાય છે સહકાર અને પ્રેમ, એ બેઉ આમદાનના પાયા છે

આ રીતે યુગપ્રશ્નને ઉકેલવાની એકમાત્ર ચારી આમદાનમાં ગૂંદલી છે અને એટલે જ આમદાનને શ્રી વિનોબાજી વિશ્વશાંતિ માટેનો સક્રિય “વોટ” કહે છે

આમદાન એ આમગ્ગરાજ્યના વિચારના સ્વીકારનું પહેલું પગલું છે જામની એક ન્યક્તિ પણ આ વિચારનો સ્વીકાર કરીને કહે કે, હું જમીન તેમ જ અન્ય ઉત્પાદનના માધ્યમો

વગેરે ઉત્તરનો મારો માલિકી હક ઉઠાવી લઉં છું અને મારા જીવનમાં બીજા મારે સ્થાન બનાવું છું, તો તે પણ ગ્રામદાનની દિશામાં પહેલું પગલું કહેવાય જેમ પર્વતના ચડાવની ટુપો (મુકામો) હોય છે, તેમ ગ્રામદાન આરોહણમાં પણ ચડાવના મુકામો છે એની પહેલી, બીજી વગેરે ટુપોને ઓળખવા માટે થોડા “નામ” આપ્યા છે જેમ કે, ગ્રામ-સક પ ગ્રામસમપણ, ગ્રામ પરિવાર, ગ્રામદાન ગ્રામચંડાલય

ગ્રામના લોકો નક્કી કરે કે અમે આ / પછીથી મિલનુ કાપડ વાપરીશું નહીં કે બહારની મનાવણની ચીજો ઓછામાં ઓછી અથવા ન મળે તો જ બહારની આવશ્યક ચીજો ઓછામાં ઓછી વાપરીશું અને જીવન જરૂરિયાતની મુખ્ય ચીજો જે ગ્રામીણોની કે ગ્રામમાં બનેલી હશે તે જ ચીજો વાપરીશ, તો તેને ગ્રામસક પ કહેવાય આ સક પ દ્વારા લોકો ગ્રામ સ્વચ્છતા નિયંત્રણની નજીક આવશે

ગ્રામની એક વ્યક્તિ કે વધારે વ્યક્તિઓ પ્રેરેલા સક પ કહે કે અમે ઉત્પાદનના અમારા સાધનો ગ્રામને મમપણ કઢીએ છીએ, તો આપણે તેને ગ્રામ સમપણ કહીશ અખિલ ભારત સર્વ સેવા સંઘે આને માટે ‘ગ્રામ પરિવાર’ શબ્દ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે

આવા ગ્રામ-પરિશ્ચયે એ ગ્રામદાનનું એકમ બનશે છેવટે તો ગ્રામદાન કુટુંબની ભાવનાના વિકાસ તથા ગ્રાપકતા માટે જ છે એક કુટુંબ એકનું પણ આવી પાંદલ કરી શકે જેમ જેમ

આવાં કુટુંબો વધતાં જશે, તેમ તેમ ગામ આમદાન તરફ આગળ વધતું જશે.

જમીન-વિહોળા માણસો પણ શ્રમ-શક્તિનું સંયોજન કરી શકે અને એ રીતે શ્રમ-સમર્પણ કરીને આમસ્વરાજ્યના ભાગે જઈ શકે. આમ, આમ-ગમર્પણ એ આમદાન જ છે. માત્ર મમજલુ માટે, મુકામે પડાવેને યોગ્યતા માટે, એ એક નામ ગણ્યું છે.

આવા કુટુંબોની સંખ્યા વધીને એક ગામમા રહેતાં લોકોના ૮૦ ટકા જેટલી થાય, તે અને આમદાન કહેવાય એમાં બીજી પણ એક ખાન વાતનો સમાવેશ થાય છે કે, ગામની ખેતરો અને ખેતીલાયક જમીનના રકબાનો ૫૦ ટકા (અર્ધોઅર્ધ) ભાગ નામેલ થયા હોય આમ, ગામમા રહેતી ૮૦ ટકા વસ્તી, ૫૦ ટકા જમીન અને ૨ (બે-તૃતીયાંશ) ખાતેદારો નામેલ થયા હોય તેન આમદાન કહેવાય. + ૬૧ । સરકારે જે આમદાન અંગે કાયદો કર્યો છે તેમા જે જમીન માલિકોનો હિસ્સો અને ૪૦ ટકા જમીન ગણી છે. આ રીતે આર્થિક પરિસ્થિતિ પ્રમાણે કાંઈક ફેરફાર બંધ રહેશે. પણ દિવાદાંડી તો ઉપર આપી તે સર્વ સેવા સઘની વ્યાખ્યા જ ગણાશે.

અહીં એક પ્રશ્ન થશે - જમીન વિનાના, અથવા આવ યોછી જમીનવાળા ગામમાં મોટે ભાગે હોય તો, અને મોટા ભાગની જમીન ધસવતા કા બહારગામ રહેતા હોય અને કાં

બે ચાર જણ જ હોય, તો શુ આમદાન ન થાય?

આમદાન જરૂર થાય આ દાન એટલે એકવી જમીન જ નહીં કુટુંબ-લાવનાનો વિકાસ અને તેને વ્યાપક કરવાનો સ્વીકાર એ જ આમદાન છે એટલે શ્રમવાનો પણ મળીને આમદાન કરી શકે એને “આમ-સમર્પણ” અથવા “આમ-પરિવાર” એવા શબ્દોથી આપણે જોગણીય વ્યાખ્યાની સમજણ માટે આવા જુદા જુદા ઉદ્દેશ કર્યા છે લાલ સોને સરખા જ મગશે, હુંક પણ સરખા જ રહેશે

કેટલાક ગામોમા “ફળિયા” અથવા “પાણ” કે “પાટી” હોય છે તેઓ પણ આમદાન કરી શકે બધા બેગા ન થાય તોયે જેની જે ફળિયાની ઇચ્છા હોય તે એકલા પણ આમદાન કરી શકે એમને માટે પણ વસ્તી અથવા જમીનના રકબાના, ઉપર બતાવેલા, “આમદાન” માટેના ટકા લાગુ પડશે વળી, આમ-પરિવાર (આમ-સમર્પણ) તો ગમે ત્યાં અને ગમે ત્યારે શરૂ કરી શકાય

[૩]

લોકો પૂછે છે આમદાન તો થયું, પણ એની વ્યવસ્થા કેવી રીતે ગોઠવાય છે તેની અષ્ટ સમજૂતી આપો ! હવે અહીં આપણે આમદાન પછી શુ ?—એ અંગે વિચાર કરીએ

આમદાન થયું એટલે ગામના લોકોએ પોતાની જમીન, પોતાનો શ્રમ અને અન્ય ઉત્પાદનના સાધનો ઉપરના વ્યક્તિગત અધિકાર ઉઠાવી લેવાનો નિર્ણય કર્યો છે

વ્યક્તિગત અધિકાર ઉઠાવી લીધા પછી એની કાંઈક વ્યવસ્થા તો ગોઠવવી જ જોઈએ ને ? એટલે એ બધી સપત્તિ અને સાધનોને આમદેવતાને ચરણે ધરવામા આવે છે આ વિધિને અર્પણ-વિધિ કહેવાય

લોકો હોને હોને પોતાના જીવનનો જેને એકમાત્ર આધાર ગણતા હતા તે જમીન, ઉત્પાદનના સાધનો ભગવાનને ચરણે અર્પણ કરે છે આ ઉત્સવમા સાક્ષી તરીકે આમપામના અજ્ઞનો અને બહારના નેવકો હાજર રહેતા હોય છે તેઓ આમલોકોને આગીવાદ આપે છે અને બલિવ્યમા કન્ઝના કાર્યોનો માર્ગ ચીકે છે

અહીં એકે મત્રાલ થયે કે, અર્પણ થયા પછી જમીન તો લોકો પાને જ રહેશે ને ? તો પત્રી ફર ચ પડયો ?

હુ તમને પૃથ્વીના રમ્તામા પડેલો પથ્થર અને માદ રમા દેવતા રૂપના પધરાવેલા પથ્થર-એ એ વચ્ચે ચ ફે છે ? હા, પથ્થર તો બને છે, પણ તમે જ તરત જ કહેશો કે મદિ આગા પથ્થરમા ભાવનાની પ્રતિધ્વ કરવામા આવી છે તેથી ત્યાં માયુ' ઝૂકે છે, અને પેલો રમ્તાનો પથ્થર તો પથ્થર જ છે એટલે એ ઠોકરે ચડે છે

બસ, એવી જ રીતે આમદાન પહેલા જે જમીન કે સાધનો હતા તેના ઉપર વ્યક્તિનો માલિકીભાવ હતો, માલિકી-હક હતો, અધિકારભાવ હતો આમદાનમા અર્પણ કર્યા પછી જમીન અને

સાધનોનો એની એ વ્યક્તિ કર્તાવ્યભાવથી ઉપયોગ કરશે અને એને ભગવાનની ભેટ માનીને એની સારી માવજત કરશે.

પાગકાની વસ્તુ આપણે વેચી ન શકીએ એટલે એ વ્યક્તિ હવે એ જમીનને, ઉત્પાદનના સાધનોને કે શ્રમ શક્તિને વેચશે નહીં. સમાજને અનાજ જે સસ્તું જોઈતું હોય તો અનાજ ઉત્પાદનનું મુખ્ય સાધન જમીનની દીમત હોઈ શકે નહીં. અને ઉત્પાદનના જરૂરી ઓળટો પણ નહીંવત્ ખર્ચે ખેડૂતને મળતાં જોઈએ જમીન અને ઉત્પાદનના ઓળટો એને જ મળતાં જોઈએ જે એનો પોતા ઉપયોગ કરવા માગે છે. આનું જ નામ આમીરશુ આમદાનનો મકદ્દમ આ દિશામાં આગળ વધવાનું બાળ આપશે.

ઉપજના મકદ્દમને સિદ્ધ કરવા માટે કાંઈક મધુકત પ્રયત્ન પણ જોઈએ. એટલે આમદાન કમીને ગામ કુટુંબ-ભાવનાનો ફરીકાર કરે છે. એટલે એ કુટુંબ મુખી અને મમૃદ્ધ બંને તે માટે એની કાંઈક વ્યવસ્થા પણ ગોઠવાય છે.

પરતીક એક એક પ્રતિનધિ લઈને એમની એક આમમલા બને છે. આ આમમલામા ગામના આજ્ઞાતવૃદ્ધ મો હાજર રહી શકે, અનિગ્રાહ્ય આપી શકે.

આમમલા ગામનાં બધાં જ કમોનો અને ગામ સમમનાં દિનનો વિચાર કરે. આમમલાની કમી કમીને મુખમય બને તેનો ખ્યાલ મળીને આયોજન કરે, યોજનાઓ બનાવે.

ગામના જુદા જુદા કામો માટે જુદી જુદી સમિતિઓની રચના કરે જેમ કે ગામની ખેતી મારી રીતે થાય, એમાં પદ્ધતિમરની ખેડ થાય, ખાતર ન ખાય, સાડુ બીજિયારણુ વપરાય, અને સમયમરની વાવણી વગેરે કામો થતા ગહે તેની વિશેષ કાળજી ગણે

તેવી જ રીતે ગામનું અને ગામની ગ્રામીણ રક્ષણ તથા ગામના શિક્ષણકાર્ય વગેરે માટે પણ અમુક અમુક અનુભવી ઓની પમદગી થાય

ગામના કાચા માલનો ગ્યાજબી લાવ મેળવવા તેમ જ ગામને જરૂરી વસ્તુઓ યોગ્ય ભાવે પૂરી પાડવા માટે એક ગ્રામભણનું મચાલન પણ ગ્રામસભા કરે

આ બધા અમુક નિશ્ચિત વખત સુધી ગામના કાર્યો કરે સમય પૂરે થઈ જતા પોતાની મેળે જ એ સમિતિઓ વિખરાઈ જાય અને આપણે ‘ફન્કગનલ કમિટીઓ’ જેવી ગણી શકીએ ગામમા થતી નાની મોટી તકરારો ગામમા જ પતે મતલબ કે ગામની જરૂરિયાતો ગામમા જ પેદા થાય અને બધાને તે જરૂરિયાત પ્રમાણે મળી ગહે

ગ્રામસભા બધા જ કામો સર્વ સમિતિથી જ કચે ખાસ પ્રમણોએ લગભગ સર્વ-ગર્ભાત જેવી ગ્રંથિતિમા અમુક ક્રમને લગતા નિયમો કચવા પણ પડે એની દૃષ્ટિ સર્વસમિતિના સિદ્ધાન્ત તરફ જ રહેશે

આમદાન પછી ગામમાં સ્વાથ' ભિન્ન ભિન્ન નહીં રહે સ્વાથ'-ઐક્ય હશે એટલે આજે દેખાય છે તેવી ખેંચાખેચ નહીં હોય. આમપંચાયતોમા થઈ રહ્યું છે તેમ ત્યાં મત્તા માટેની કોઈ પડપડી નહીં થાય.

આમદાન પછી સ્થપાનારી આમસભાનું પ્રથમ કાર્ય હશે આમકુટુંબમાંથી બેકારી અને લાચારીને બકારો આપવાનું!

એટલે આમજનો ભેળા મળીને નિર્ણય કરશે કે માધન વિનાનાં લોકો ગામમાં કેટલાં છે. પછી તરતજ સાધનવાળા ભાઈઓ પોતાનાં અધૂરાં સાધનોમાંથી પણ થોડું થોડું આપીને એમની માધનહીનતાને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરશે.

મૈત્રી સરખે સરખા લોકોમાં જ થઈ શકે. જે નિયમ મુજબ ગામ આ રીતે મિત્રભાવની શરૂઆત કરશે. આને જ શ્રી વિનોબાજી સખ્યબક્તિ કહે છે.

કુટુંબમાં કહીએ તો એમ કહી શકાય કે બેકારી - નિવારણ પહેલાં થશે અને ત્યારબાદ આયોજન થશે. આયોજનનો ખર્ચો અથવા આધારસ્થાન સખ્ય-ભક્તિ બનશે, એટલે કે સખ્યાભાવ, કુટુંબભાવ હશે; પુરુષાર્થ માટેનું પ્રેરક તત્ત્વ કુટુંબભાવ બનશે.

આ કારણે આમજનો ઉત્તમાદ્યૂર્વક પોતાના વિકાસ માટે પ્રયાસો કરશે. આનાં પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણો જેમને જોવાં દેાય તેઓ આમદાની ગામોમાં ચાલી રહેલા પુરુષાર્થને વર્ધને નજરે લુગો!

નાનું સરખુ ઉત્તર પ્રદેશમાં આવેલું મગરોડ ગામ, જેનાં લોકોમાં પીવાનાં પાણી માટે પણ એકાદ ફૂવો ખોદવાની પ્રેરણા કે ઉત્સાહ નહોતાં- શક્તિ હતી તે વેડફતી હતી- તે લોકો આમદાન ક્યાં પછી, છ માઈલ દૂરથી પસાર થતી નહેરનાં પાણીને ગામનાં ખેતી લાવ્યા ! ! !

આપણા ગુજરાતનું જ ઉદાહરણ આપું : ગુજરાતના પ્રથમ આમદાની ગામ ગજલાવાટના લોકો ગંદા કોતરનું પાણી પીતાં ! જમીનમાં પાણી જિંથે જ હતાં છતાં ફૂવો ખોદવાનો આજ પહેલાં ક્યારેય પુરુષાર્થ થયો નહોતો, પ્રેરણા થઈ નહોતી ! આમદાન થયા પછી એક જ વર્ષમાં ત્રણ ત્રણ ફૂવા-ને તે પણ તે જ આજસુ ને બેઢરકાર ગણાતા લીલભાઈઓએ ખોદીને તૈયાર કર્યા છે !

ગામના ગરીબ નાયક ભાઈઓને રહેવા માટે ૮x૮ ફુટની પૂરી છાપરી પણ નહોતી. એવાં ત્રણ કુટુંબો માટે ગામ સમસ્તના લીલ, કોળી અને બીજા તમામ લોકોએ સાથે મળીને પોતાનાં જેવાં જ મકાનો કરી આપ્યાં છે. આને પ્રવાહ અને પરપરા આખા આમદાની વિસ્તારમાં જોવા મળશે.

લોકોનો પુરુષાર્થ ત્યારે પ્રોત્સાહિત થાય છે, ત્યારે તેમાંથી એક પ્રચંડ લોકશક્તિ પ્રગટ થાય છે. આ શક્તિને જ વિનોબાજી જનશક્તિ કહે છે.

[૪]

આપણે જોયું કે આમદાન પછી પ્રજામાં જે ઉત્સાહ પેદા થાય છે તેને કારણે તેનો પુરુષાર્થ દીપી નીકળે છે, સામૂહિક પુરુષાર્થ કેવાં પરિણામો લાવી શકે છે તે પણ આપણે જોયું. હવે આપણે આમદાન પછીની રાજ્ય વ્યવસ્થાનો થોડો વિચાર કરીએ.

ન્યાં સમાજ કે કુટુંબ હોય, ત્યાં જ તેના વિકાસ કે વ્યવસ્થાની ગોઠવણ કરી શકાય. આજે તો નથી સમાજ કે નથી કુટુંબ !

કર્મચંજોગે નજીક-નજીક ઘર હોય છે, કર્મચંજોગે સાથે રહેવું પડે છે કે સાથે કામ કરવું પડે છે એટલું જ ! દરેકને એકબીજાની ચિંતા ન થતી હોય, ત્યાં કુટુંબ-ભાવના કે સમાજ-ભાવના ક્યાંથી આવી શકે ?

પછી જાનવરમાં ને મનુષ્યમાં ફેર શું ? જગતમાં જાનવરો પણ સાથે તો રહે જ છે ને એકબીજાનું લક્ષણ કરીને જાણે છે. આવી જ રીતે જો મનુષ્ય સમાજ પણ જાણે રહે, તો માનવ અને પશુ વચ્ચે ભેદ જ ન રહે !

આપણે સુખી કુટુંબ કોને કહીએ છીએ ? સુખી કુટુંબમાં ચાર પાંચ ભાઈ-બહેનો હોય; માળાપ હોય; મહુ કેઈ પોતાનું કામ ચારી રીતે કરતું હોય; કુટુંબમાં નાનાં હોય તે કામ ઓછું કરે, છતાં તેમને જ દૂધ-ધી અપાય, માંદા

બિલકુલ કામ ન કરે છતાં મહુથી વિશેષ ધ્યાન તેમનું જ રખાય; નાનાં હોય તે મોટાંની મર્યાદા જાળવે ને મોટાં હોય તે નાનાંએના વિકાસની ચિંતા કરે. આરાંશ, મહુ એકબીજાનાં સુખ-દુઃખની ચિંતા કરે તે જ સુખી કુટુંબ કહેવાય.

એ જ પ્રમાણે, જે સમાજમાં મહુ ધીરજનાં સુખ-દુઃખ ને હેમજેમની ચિંતા કરતાં હોય તે જ સુખી સમાજ કહેવાય.

આજે સમાજની કે કુટુંબની કોઈ ભૂમિકા જ નથી. અને એટલે જ આજની રાજ્ય વ્યવસ્થામાં આખા સમાજના વિકાસને કે વ્યવસ્થાનો વિચાર સાધક થતો નથી.

વિકાસ તો થાય છે તેનો કે જે માથાભારે છે, પૈસાદાર છે, જમીનદાર છે. અને એમની જ સુરક્ષા માટે કેન જાણે આખીયે રાજ્ય વ્યવસ્થા કામ કરી રહી ન હોય, તેવું આજે દેખાય છે! એટલે જ અમીરી અને ગરીબીનાં નિશ્ચરરુપેના માર્ગ આમદાન ગ્રીધે છે.

આમદાનમાં પહેલાં સમાજ અને કુટુંબ બને તે અને પછી એની વ્યવસ્થાનું આયોજન કરવામાં આવે છે.

“પચ અને પરમેશ્વર”નું સૂત્ર ભારતીય નંદકૃતિ.૧ એક પ્રોત્ત ધયું હતું. અંગ્રેજોની પહેલા ભારતમાં અનેક વિદેશી રાજ્યો આવ્યાં. અંદરોઅંદરના રાજ્ય-પલટાએ અનેકવાર ધયા પણ એની અમર આમજીવન અને આમ વ્યવસ્થા ઉપર વધારે થઈ શકી નહીં. એનું કારણ એ હતું કે આમપંચાયતો જ

ગામનો બધો વહીવટ ગામના હિતમાં કરતી રાજ્ય એમાં
બહુ માર્યું માર્યું નહીં ।

અને એને આનો બારીકાઈથી અભ્યાસ કર્યો અંગ્રેજ
રાજ્યના મૂળ ઊંડા નાખવા માટે ગામડાની વ્યવસ્થા રાજ્ય
હાથમાં લીધી, અને એ રીતે ગામડા સુધી રાજ્યનું વચર
ફેલાયું ।

આગ્રહી પછી પણ એમાં બહુ ફેરફાર થયો નહીં
પ્રજાની રાજ્યની પડક ગામગામો ઉપર વધારે મજબૂત થતા
લાગી પરિણામે ગામગામોમાં, શિક્ષણ અને રક્ષણ માટે રાજ્ય
ઉપર આવડો રાખતા થઈ ગયા

ખીજત એક આદિવાસી ગામમાં અમારા માથી આમદાન-પ્રવાસે ગયેલા. ત્યાં એક આદિવાસી જાઈએ પૂછ્યું: તમારી બધી વાત તો ખરી, પણ આ ‘પંચાયત’ શું છે? અમારાં ગામમાં ઘર અમે જ બંધાવ્યાં છે. એ કાંઈ સરકારે બાંધ્યાં નથી છતાં ઘરદીઠ અમારી પાસેથી રૂપિયા શેના ઉઘરાવે છે?” આ છે પંચાયત વિષે લોકોનું જ્ઞાન! અને જ્યાં પંચાયતો ચાલે છે, અને જેની પ્રથમા પ્રધાનો છાશવારે કદે છે, તેની હાલત પણ જોવા જેવી છે!

પંચાયત બહુમતિથી ચુંટાય છે. એનાં મરપત્ત બને છે ગામનો જમીનદાર, પૈમાદાર કે વધારે કહેણે. અથવા લાગ-વગવાળો — જેમ જંગલનો રાજા ચિંહ, અને ચિંહનું લક્ષણ શું? તો કહે કે બધાનું લક્ષણ કબુલું!

વળી, પંચાયતમાં કોણ કોણ કેવા કેવા હશે તે પણ જોઈ લો : પાંચ-નાત પંચો; બધા નાતને જોડે, પૈમાને જોડે ચુંટાયેલા!

જમીનદારનો પ્રતિનિધિ પંચાયતમાં કોણે છે આપણા ગામમાં મજૂરીનો દર બહુ વધારે છે તે તે જોઈ કરો! મજૂરીનો પ્રતિનિધિ કોણે છે મજૂરીના લાવ વધારો! શાહુદાર વેપારી કોણે છે આપણે નિશાગની શુ જરૂર છે? ખેડૂતના છોકરા ખેતી કરશે કે ઘેસા બેસા લણશે? અમલદારનો કોઈ વંશજ કે પ્રતિનિધિ કોણે છે લોકો માત્ર ઠંડા પડી ગયા છે;

એમને જરા ગરમ કરો ! ઝંઘડા થાય તો જ એની ધાક ચાલે ને ?

આમ, અમલદારને ગામમાં ઝંઘડા હોય તેમાં રસ, જમીનદારને મજૂરો મફતના ભાવમાં મળે તેમાં રસ; અને ખેતમજૂર ! અડધું-પડધું પણ પેટ ભરવામાં રસ !

આમ ગામની સેવાને બદલે, બધા લોગ મળીને ગામને વેરવિખેર કરી રહ્યા છે.

એટલે જ તો પચાયત જે એક ધર્મવાચી શબ્દ હતો, તેનો અર્થ હવે ‘પંચાત’ અથવા ‘તકલીફ’ થઈ ગયો છે !

જ્યાં ગામોમાં જુદા-જુદા સ્વાર્થો હોય, ત્યાં પંચાયતો બનાવવી તે એકદમ બેહુદો વિચાર છે. આવી પંચાયતો કેટલાંક ગામો માટે શોષણનું તો કેટલાંક માટે શાસનનું સાધન બની રહી છે. માધારણ માણસ આમાં બંને બાજુથી કચાઈ રહ્યો છે.

‘પચાયત’ એ વ્યવસ્થાનું સૂચન કરતો એક શબ્દ છે. વ્યવસ્થા તેની જ થઈ શકે ત્યાં કુટુંબ-ભાવના કે સમાજ-ભાવના હોય; ત્યાં એકરસતા હોય, સમાન હિત હોય.

આમદાનમાં વ્યક્તિગત માલિકીનું અનિષ્ટ દેર થતાં, સ્વાર્થ ઈર્ષ્ય અને સમાન હિતની ભૂમિકા મળી રહે છે. એટલે જ આમદાની ગામમાં “પંચાયત”ને બદલે શ્રી વિનોબાએ “આમ-સભા” શબ્દ ચૂંચ્યો છે,

ગામનાં પુખ્ત વયનાં બધાં જ આમસભાના સભ્યો બનશે-ગણશે. તેઓ જ કામગીરી માટેની બધી સમિતિઓ રશે. આ સમિતિઓ ગામનાં પોષણ, શિક્ષણ અને રક્ષણનાં મૂળભૂત કામો પોતાના હાથમાં લે, કે જેથી રાજ્ય ઉપરનો (સરકાર ઉપરનો) બોજો ઓછો થાય અને આમ-પ્રજાની શક્તિને પ્રેરણા મળે; પ્રેરણાથી પુરુષાર્થને અવકાશ સાંપડે અને પરિણામે ગામનાં મુખ મમૃદ્ધિમાં ઉમેરો થાય.

આવી આમસભાઓ આવતા કેટલાક સમય સુધી રાજ્ય સાથે (સરકાર અને વહીવટી તંત્ર સાથે) સંબંધો રાખશે. આમસભાઓ પોતાનાં “ફેડરેશન” રચશે અને એ રીતે ગામથી જુથ, જુથથી તાલુકો, તાલુકાથી જિલ્લાઓ, જિલ્લાઓથી પ્રાંતો અથવા પ્રદેશો અને પ્રાંતોથી મધ્યસ્થ (કેન્દ્ર) સરકાર સુધી સળગ સૂત્રે વ્યવસ્થા સંકળાયેલી રહેશે. મધ્યસ્થ સરકાર પર-રાષ્ટ્રો સાથે સંબંધ રાખશે ને સંકળાયેલી રહેશે.

પરંતુ આ વ્યવસ્થામાં, આમદાન પછીનું ગામડું કૃપમંડુક હશે-બનશે એમ કોઈ ન માને. પોતાના આંતરિક કારોબારમાં ગામડું સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર જ રહેશે-બનશે. પડોશનાં ગામો સાથે એના સંબંધો મૈત્રીના સંબંધો હશે અને એ મૈત્રી તાલુકા, જિલ્લા, પ્રાંત, દેશ અને પરદેશ સુધી ફેલાયેલી રહેશે, એનો પાયો “સખાલાલ” હશે, આજની માફક લાચારી નહીં હોય.

બુના જમાનાની આમ-પચાયતો સર્વત્ર સ્વતંત્ર હતી, પણ એમા જે તત્વો ખૂટતા હતા એ પચાયતો તૂટી જવા પાછળ ખીજાં અનેક કારણો હશે, પણ આ જે કારણો મહત્વના હતા :-

એક તો એ સમયની પચાયતોમા સમાનતાની પૂરી ભૂમિકા નહોતી વળી, માલિકીપણનો ભાવ આજે છે તેના કરતાં ઓછો અથવા પણ હોતો તો ખરો જ.

ખીજું કારણ એ હતું કે એમનો રાખંધ વ્યાપક નહોતો. દૂપમહક જેવી દશા હતી ફૂતરા ભરે ત્યારે ખખર પડે કે બાજુમા ખીજું ગામ છે—લગભગ આવી દશા હતી. એટલે કુદગતી આફતોનો મગકિત સામનો એ ન કરી શકી.

આ બંને દોષો આમદાન પછી રચનારી આમસ્વરાજ્યવાળી આમસભાઓમા નહીં રહે.

આજની ડેન્ડ્રિટ સંસ્થાને વિડેન્ડ્રિટ બનાવવાની, અહિં સક પ્રક્રિયા આમસભાથી જ શરૂ થશે.

મહેસુલખાતાનો વ્યાપક પળે અને બોલે ગામ ઉપર હોય છે. આમદાની ગામની જમીનની માલિકી આ આમસભાની થશે. એટલે, સરકારને ઓપડે માત્ર એ ગમતો ફુલ રકબો અને એની જમાણ ધીનો (મહેસુલનો) આકલે જ લખાયેલો હશે. બાકી આજે જે પહાણી-પત્રક, પ્રારસા હક વગેરે અનેક કામ સજ્જ હરતક હોય છે તે કાન રહેશે જ નહીં. જે શેકું દેશની રીતે

જરૂરી હશે, તે ગામને ચોપડે રહેશે. . . . .

પાંક ઊતરી ગયા પછી મહેસુલની બધી રકમ આમદાન લેગી કરીને સરકારને સોંપી દેશે. સરકાર સામેથી કહીશે કે, “ભાઈ, તમારા ગામમાં અમારે વ્યવસ્થાનું ખર્ચ કરવું પડતું નથી એટલા માટે આટલી બધી રકમ અમને ન લેઈએ; થોડી જ આપો!”

ગામ બંતે જ શિક્ષણ અને રક્ષણનું કામ પણ પાતાના હાથમાં લઈ લેશે. આમ, સરકારનો ભાર-બોજો સાથે ચોંટી, થઈ જવાનો! પછી સરકારને નામમાત્રની રકમ ગામ આપશે. . . .

આ રીતે ગામના હાથનાં સત્તા આવતી જશે, કેન્દ્ર સત્તા એાછી થતી જશે.

અને આવું થશે તો જ કેન્દ્રમાં જેઠેલા અપણા શુભચિંતકો દેશને દોરવણી આપવા માટે નિરાંતે સદ્વિચારો કરી શકશે. આજે તો એટલો બોજો ઉપાડવો પડે છે કે કેટલાકને તો ઇન્જેક્શન આપીને ઊંઘાડવા પડે છે! નિરાંતે વાંચવા-વિચારવાની આજે એમને કુરચદ જ ક્યાં હોય છે?

દેશનાં આવાં રત્નોનો ચક્રગાટ ઝાંખો પડી રહ્યો છે. એમને ફરીથી તેજસ્વી કરવા માટે પણ સત્તાનાં વિકેન્દ્રીકરણની જરૂર છે.

ખાસ કરીને સત્તાના વિકેન્દ્રીકરણ માટે જ બવારણમાં પંચાયતની ભેગવાઈ કરી. પરંતુ પરિણામ આપશે નેથું કે

સત્તાની પકડ ઊલટાંની વધી પડી ! વરસભરમાં એકાદ ધા કાગળના વપરાશથી ગામનું દફતર સંભળાતો તલાટી જે-જે રીત કાગળ વાપરતો થયો !

ઉપરનાં વિધાન ઉપરથી જોઈ શકાશે કે દેશમાં સુખ, સમૃદ્ધિ, શાંતિ અને સલામતી વધારવાં હશે, તો ગામડાંને આઝાદ કરવાં પડશે. આમદાન એ ગામડાંની આઝાદીનો એકમાત્ર ઉપાય છે.

આમદાની ગામડું “મારું ગામ અમર રહે” કે “મારો દેશ અમર રહે” — એવું નહીં બોલે. એને મુખે તો આજથી જ “જય જગત્”નો નાદ પૂ. વિનોબાજીએ જૂંજતો કરાવ્યો છે.

આમદાનની સત્ય-વ્યવસ્થા જ વિશ્વભરના સ્વપ્નદ્રષ્ટાનાં સ્વપ્નને સિદ્ધ કરીને “એક વિશ્વ”ની સ્થાપના કરી શકશે; અને “વસુધૈવ કુટુંબકમ્”ની ભાવનાને મૂર્તિમંત કરી શકશે.

[૫]

“ઠાધુ ભગવાનનું છે” — એવી ભાવનાથી આમદાનમાં જોડનારાં અમવાસી લોકોને વ્યવસ્થાની તેમ જ પદ્ધતિસરનાં આયોજનની જરૂર તો રહેવાની જ. આ દૃષ્ટિથી આમદાની ગામમાં, આમ સ્વરાજ્યની સ્થાપના માટે આધાર-સ્થભ ગણાતાં બે મહત્ત્વનાં અંગો “આમ વ્યવસ્થા” અને “આમ-આયોજન” વિષે હવે વિચારીએ.

આમદાનમાં પહેલો સકલ્પ થયો કે કોઈ ભૂખ્યું હ-ખિયું

ન રહે. એટલે ઝોછાં-અધૂરાં સાધનો પણ પરસ્પરમાં વહેચી લીધાં હોય. હવે ઉત્પાદન કેમ વધારવું એનો વિચાર થાય. એ માટે, સ્વાભાવિક જ છે કે, સહુથી પહેલાં ખેતી-સુધારણા ઉપર ધ્યાન બાંધ.

લોકો નક્કી કરે કે આપણે પાળા બાંધીએ, ખાતર તૈયાર કરીએ, સારું બી-બયારણ લાવીએ. અને આયોજન એવી રીતે કરીએ કે ગામમાં આટલી વસતી છે, અને એ વર્ષ ચાલે તેટલું અનાજ પકવવું છે, તો કેટલી જમીનમાં અનાજ વાવવું રહેશે. વળી, કપડા માટે કેટલો કપાસ નાખવો ને તેલ-મરચું વગેરે રોકડ ખર્ચની ચીજો માટે કેટલી જમીનમાં રોકડિયા પાક પકવવા — આ બધું આયોજન ગણતરીપૂર્વક કરીએ.

અને તે પછી આજે ગામમાં ઠોરની સંખ્યા કેટલી છે, બળદની જોડ કેટલી છે, કેટલા બળદની ગામની ખેતી માટે જરૂર છે એ બધું વિચારાશે. બળદ વધારે હશે તો ચેચી નખાશે કે જેથી તેનું ખર્ચ બચે ને ઝોછા હશે તો નવા લાવશે કે જેથી બળદને અભાવે ખેતી બગડે નહીં. ગામની ખેતી મમિતે આવાં બધાં ખેતીને લગતાં કામોનો વિચાર કરશે. આયોજન કરશે ને તે પાર પાડશે.

ગામમાં ખેતી વ્યક્તિગત ધોરણે કરવી કે સામૂહિક રીતે કરવી તેનો નિર્ણય શ્રમસભા કરશે.

આમસલાને જેમ અનુદાન આવશે અને જેવી ધાની તૈયારી હશે, તે મુજબ ખેતી કરવામા આવશે અને તારની ખેતીમા સહકાર અનિવાર્ય ગણાશે સાધનામા સહકાર, મજરીમા સહકાર, વગેરે

આપણા ડેટલાક આ ધાની ગામોમા બુદ્ધી ખુદી રીતે ખેતી થાય છે પણ એ ટકોએ વાવણી જે ૧ મના સામૂહિક રીતે, સહકારથી વૃદ્ધલાભર બધાના ખેતરમા વાવણી કરી લીધી

ખીજી ખચ ને ચિતા ખાસ કરીને નીદામણની હોય છે આમસલાઓએ નિપાય કર્યા હ ઘનદીક એક નેક યકત રોજ નીકળે ગામમા ગાલીસ ઘર દેય તો રોજ ચાલીસ માણુમાનુ ગેાળુ એક વ્યક્તિના ખેતરમા બેસે રાત આ દૂડી નવા-નવા ખેતર લેતી ગઈ અને વિના પસે નીદામણુનુ મહત્વનુ ભા પતી ગયુ ગામની ખેતી મમિંતા ચાલા ચાલા અનેક ભા અપસૂઝથી કરે છે

હાલના યોગ દિવસ ઉપન ગુજરાતના એક મયકર આમ દાની ગામોની મુલાકાતે આ યા હતા જે ગામના લોકોએ સહકારી ગેતી શરૂ કરી હતી એમણે તે ભને અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા ખેડૂતોએ બધાના સારા જવાબ આપ્યા

છેવટે તેમને એક ખૂબ અર્થ ૧ ભાવ પૂછ્યો -“તમે તો ખેડુન છો. ગામની કોઈ યજ્ઞ તમને કહે કે દલાણ ખેતરમા કામ કરના બાજે, તો એમા તમરૂ મત્વ શું ને? હું જો

તમારી જગ્યાએ હોઉં તો કોઈના ચીંધ્યાથી કોઈનાંય ખેતરમાં કામ કરવા ન જાઉં !”

પ્રશ્ન - ઘરો હુતો. અમે માથીઓ ચંતામાં પડ્યા કે આવા અધરા પ્રશ્નો જવાબ આ આદેશથી ખેડૂતો શુ આપશે ?

મારી બગલમાં બેઠેલા એક કાર્યશ્ર્મ વકીલ ભાઈએ મને કાનમાં કહ્યું કે, આવું પૂછે તો મને પણ જવાબ આપવો પડે !

અમારા સહુના આશ્ચર્ય વચ્ચે ખેડૂતોએ જવાબ આપવો શરૂ કર્યો. ખેડૂત બોલ્યા- આપ કહો છે તે માયુ છે અમારા નજીકના ગામમાં એક સરકારી સામૂહિક ખેતી મંડળી છે, ત્યાં મેનેજરો લોકોને હુકમ કરીને ખેતરના કામે મોકલે છે. લોકો કંટાળી ગયા છે. હવે એ બધા શ્રામદાન કરવાનું કહે છે.

આપ મોટા છે, પાનુ અમે આપને એક દલાલ પૂછીએ છીએ કે આપના મોટાભાઈ કે પતાણને ખેતીના ખૂબ અનુભવ હોય ને તે આપને કહે કે ભાઈ, તારે ફલાણા-ફલાણા ખેતરમાં આજે કામે કામ કરવા જવાનું છે, તો આપ જાઓ કે નહીં ?

એમ જ અમે હવે અમારાં ગામને એક કુટુંબ બતાવ્યું છે. ગામના ચાર-પાંચ અનુભવી ને સારા ખેડૂતોને ખેતીની વ્યવસ્થાનું કામ સોંપ્યું છે. જે રીતે તેમણે આજ સુધીમાં અનુભવ લઈને પોતાની ખેતી સુધારી છે, તે રીતે હવે તેઓ પોતાના અનુભવનો લાસ આખાં ગામને આપે, તેમજ એમાં ખેડુ શું છે ?

વર્ષોથી એમની વચ્ચે રહીને કામ કરનારા મારા જેવા સેવકને પણ આજે જ એમની શક્તિનું જ્ઞાન થયું. લોકોમાં હુયા-ઉકલત ને સ્વયંભૂ સ્ફૂર્ણ થઈને તેવું વાતાવરણ તૈયાર થાય, તો દેશની શ્રમ-શક્તિ તથા બુદ્ધિ-શક્તિ કામે લાગી શકે અને દેશની કાયાપલટ થઈ જાય.

લવિષ્યમાં માત્ર ગ્રેમને આધારે ટકી રહેનારા મહાયોગી, નામ્યયોગી સમાજની રચના પૂર્ણ થાય તો દરમિયાનના કાળમાં ગામ છે ત્યાં નાના-મોટા ઝઘડા થયા કરવાના એ મમજી શકાયા એવું છે અલગત, આજે આવે છે તેવો એના પ્રજાર નહીં હોય, કેમ કે મિલકત અને માલકીના કારણે થતા, લાચારીને પરિણામે થતા કે ચોરી-ચપાટીને લગતા ઝઘડા તો નહીં ગદ્ય હોય. છતાં, મનુષ્યના સ્વભાવ ભેદ હોય છં, તેથી નાના મોટા વખ-વાદના પ્રમગ્ને બન્યા કંઈ તેવાં નહીં નો રહેવાનો જ. તેથી, ગામના પ્રસંગોએ ન્યાય કરવા માટે ગામના ૨-૪ બૂઝર્ગ અને ઘણા અનુભવીઓને ન્યાય મંત્રિનું કામ નોંધાયે.

ગામના ઝઘડાને નિકાલ પાડું ગામમાં જ થાય ને તે માટે ગામના ઝઘડા દેદેયે ગામ બહાર ન જાય, એ આમ સ્વસત્યનો એક પાયાનો વિચાર છે. ગામડાંમાં જો ઝઘડા કરવાની અકલ છે તો તેનો ન્યાય તોળી કરી નિકાલ લાવવાની પણ બુદ્ધિ છે જ. આમદાની ગામમાં ન્યાય-સ્વાવલંબન પણ આમ-અવસ્થાનું એક મહત્ત્વનું અંગ છે. નાલિટીનું સ્વેચ્છાથી વિસર્જન અને ન્યાય-

સ્વાવલબન થતાં, પરિણામ સ્વરૂપ ગામમાં ઝઘડા પણ નામશેષ થઈ જશે, એ નિશ્ચય છે.

ન્યાય સમિતિ જે ન્યાય આપશે તેને લોકો માથે ચડાવશે. એમના નિકાલથી લાગતાવળગતાને મંતોષ કે સમાધાન નહીં થાય તો તેવા મળેજોમાં આમસભા છેવટનો નિર્ણય કરશે. આમાં વકીલોને કયાય સ્થાન નહીં હોય. આમ, આ રીતે ન્યાય સ્વાવલબન થશે.

હમણાં જ માતોરા નામના ગુજરાતના એક આમદાની જામમા સ્ત્રી સબધી એક તકરાર થઈ પડેલી. એમાંથી વાત મારામારી મુઠી પહોચેલી એક ભાઈનો છોઠ અને ગાલ કપાયાં. એ દવાખાનામાં દાખલ થયો. ગામે ફરિયાદ ન નોંધાવી અને આમસભા જ એનો ન્યાય કરવા મળી. સર્વાનુમતિથી ન્યાય થયો. “દંડ” તો થયો જ પણ કેવો ?

મારનાર સભામાં હાજર હતો. આમસભાએ એને “સજા” કરતાં કહ્યું કે, તારે માર ખાનાર ભાઈની ચાકુ વરસાની ખેતી કરી દેવાની છે !

આવા કેઇસમા કોર્ટમાં જેમ સજા અને દંડ ખંને થાય છે, તેમ આમસભા તેને એક વર્ષ માટે માર ખાનાર ભાઈની ખેતી કરી આપવાની સજા કરે છે અને ઉપરથી “દંડ” પણ કરે છે કે, તારે તારી ખેતી પણ એનાં જ સાધનેથી કરી લેવાની છે અને આખું વર્ષ ચેટલા ખાવા પણ માર ખાનાર ભાઈને ઘેર જવાનું છે !

ગુન્હેગારે આં સજ્જ સ્વીકારી લીધી છે

રોકટસ્ના 12 પોટ' ઉપરથી પોલીસને ખબર પડી ને તે ગામ ઉપર ગઇ. ફરિયાદ નોંધાવવા લોકોને આશ્વસ્ત કર્યો, પણ તેમણે ના પાડી દીધી. ફેજદાર ચીડાયા અને જોડ્યા કે, હવે તમારા ગામમાં ચોરી થશે કે ધાડ પડશે તો પણ નહીં આવું!

ગામલોકોએ કહ્યું કે સાહેબ, ચોરી તો આપનું થાણું છે તે ગામમાં પણ થાય છે આપ તો ચોરી થઈ જાય તે પછી જ પહોંચો છો ને? અમારે જરૂર નથી અમે અદરોઅંદર નિંકાલ કરી લેશું ને નહીં પતે ત્યારે જો મજબૂતોને વચ્ચે નાખીને પણ પતાવી લેશું!

આમદાન પછી આ ભાવના પેદા થાય છે લોકોના મનમાં !!!

ગામનો વેપારી મને પૂછે છે કે લાઈ, તમે બધું કરો છો પણ આમદાનમાં અમારે તો સાવ મરી જવાનું ને ?

મેં જવાબ આપ્યો કે, તમારે વળી મરવાનું શા માટે ? . “સર્વોદય”માં તમારે પણ ઉદય આવી જાય છે. આમકુટુંબને દુકાન તો બેઠશે જ. આજ સુધી તમે તમારી દુકાન ચલાવતા હતા; હવે ગામની દુકાન ચલાવો ! સર્વોદય-આયોજનમાં તમારું વેપારીનું હિત સુરક્ષિત જ છે.

તમારે તો ખાવા રોટલા બેઈએ ને? બીજું શું ? હવે તમારે રોટલા માટે ઋયું-જોટું પણ કરવું નહીં પડે! વળી, હવે તો બધાંય ગામની દુકાનેથી જ માલ લેવાનાં. સાચા

ભાવે લોકોને માલ મળશે દુકાન ગામની થશે એટલે ગામની બધી જરૂરિયાતો આમદુકાન મારફતે જ પૂરી થશે. ગામનો કાચો માલ પણ આ દુકાન મારફતે જ વેચાશે, જેથી ચોખ્ખા ભાવ મળી શકશે. ગામનો વેપારી આમાં સમાઈ જશે.

ગમે વર્ષે આઠ આમદાની ગામોના આમલ'દારના આંકડાઓ ઉપરથી સાબીત થઈ ચૂક્યું છે કે, માલના ભાવમાં અને વ્યાજના વિનિમયમાં ખેડૂતોને ડૂબાની બચત થઈ છે.

ગામમાં રહેના આમદુકુંબના સભ્ય 'તરીકે' વેપારીને પણ ખેતી માથે સંબંધ શરૂ કરવા ગામ કહેશે. આવી જ રીતે ગામના જમીનદારની જમીનની બધી ખેતી ગામ જ કરી આપશે. એમના ભાગે આવેલી જમીન પણ એ શરૂઆતમાં નહીં ખેડી શકે તો ગામ એને આમદાન અને પ્રેમદાન કરીને તેની જમીનની ઉપજ તેને આપશે ને માનસેર છવાડશે.

શરુમાં નહીં જોડનાર મોટા ખેડૂતો કે જમીનદારોને ગામલોકો અભયદાન આપશે ને એમની જમીન ગામલોકો જ ખેડી આપશે બદલામાં વળતર રૂપે કંઈ જ લેશે નહીં. આ રીતે પોતાના પુરુષાર્થથી સામાન્ય દીલમાં જગ્યા મેળવશે.

આમસભા આવા બધાં કામ સર્વસંમતિથી કરશે.

વસ્તી વધતી જાય છે અને આંખણી આજની જરૂરિયાતો એતાં પણ બધું માત્ર ખેતીમાંથી જ પેદા નહીં થઈ શકે. એ માટે કેટલાક સહાયક ઉદ્યોગો ગામમાં શરૂ કરવા પડશે.

અનાજ પછી બીજી મહત્ત્વની જીવન જરૂરિયાત અને ખર્ચ કપડાંનું હોય છે ખાદી એમા આપણી મદદે આવે છે અબર રેટિયાથી ગામને જોડતા વાઝની જરૂરિયાત પૂરી કરી શકાશે

આજે નાના ગામડાઓમા દરેક કુટુંબને વાર્ષિક રૂા ૨૦૦ થી ૩૦૦ નુ ચરેશશ ખર્ચ વસ્ત્ર માટે કરવું પડે છે ખેતીની ઊપજમાંથી મળતું રોકડ નાણું આજે તેની પાછળ ખર્ચાય કે ને બહારનું કાપડ ગામમા લાવતા ગામનો સૌ બહાર આવ્યો જાય છે એટલે અમે ગામલોકોને હિમાળ જણીને મમજાવીએ છીએ કે, ૩૦૦ રૂપીઆ પેદા કરવા માટે બેથી ત્રણ એકર જમીન જોઈએ અંબર રેટિયો ગ્રીબીને હાથે કાંતી લો, તે ઘરનીક ૩-૩ એકર જમીન વધે ! અને આ રીતે આખા ગામમા જો ૫૦ કુટુંબો હોય તો ૧૫૦ એકર જમીન વધે !

આમ, કેટલાંય ગામોની આમસજાઓએ અનુ-સ્વાવલંબન અને વસ્ત્ર સ્વાવલંબનના સકંપો કર્યા છે આમસ્વરાજ્યનું આ પણ એક અનિવાર્ય અંગ છે

ગામલોકોના વસ્ત્ર-સ્વાવલંબનના સંકંપને પૂરો કરવા માટે ત્રણ સેવા સંઘ અને અખિલ ભરત ખાદી આયોગોગ કમિશન મદદમાં દોડી આવે છે આમદાની ગામોમા આજે આ બે સંસ્થાએ આયોગોગમાં મદદ કરી રહી છે

તેલપણી, સાબુ, વગેરે ઇતર નાના ઉદ્યોગોની તાલીમ લેવા

માટે આમગ્રા પોતાના ગામના જુવાનોને મોકલે છે. તાલીમ પામીને તેઓ પોતાના ગામમાં નવા ઉદ્યોગ-ધંધા શરૂ કરશે. આથી જેતી ઉપરનું દળાણ ઘટશે અને આવાં કામોમાં ગામનો ખુદિવાળો અને કળા-કારીગીરીવાળો વર્ગ, જે શહેરોમાં આદ્યે ગયો છે, તે પછે ગામડાંમાં આવીને રહેવા આકર્ષિત. પરિણામે ગામડાં શ્રમશક્તિ ને ખુદ્દિશક્તિથી સંપન્ન બનશે. બીજી તરફથી શહેરવાળાંઓ માટે રહેજે “ખેડીદાન” (ગ્રામીણો ખાલી) થઈ જશે !!! શહેરનાં લોકોની આજે આ માંગ છે જે તેઓ ભૂદાન કાયકરો પાસે પણ મૂકતા હોય છે !

આ રીતે વ્યવસ્થા ગોઠવાતાં ગોઠવાતાં આખરે શ્રમનું ચલણ શરૂ થશે અને મહેસુલ પણ અનાજના રૂપમાં લેવાશે—દેવાશે. ચીન જેવા વિશાળ દેશે તો આજે પણ મહેસુલ અનાજના રૂપમાં જ લેવાનું શરૂ કર્યું છે. બાપુ સૂત્ર—ચલણની વાત તો કરતા જ હતા. હવે આમદાની ગામો એમના આમ-ભંડારમાં સૂતરનું ચલણ ચાલુ કરીને રાષ્ટ્રપિતાની કલ્પનાને રૂપ આપી રહ્યા છે.

આવી અનેક શક્યતાઓથી ભરેલાં એવાં આ આમદાન આંદોલનમાં સહુનો વિકાસ સમાયેલો છે,—દેશની સર્વાંગીણ સમૃદ્ધિ વધારવાનો એક માત્ર ઉપાય સમાયેલો છે. અને એટલે તો દેશના બધા જ હાથ મહાપુરુષોએ આમદાનને અપનાવવા દેશને હાકલ કરી છે.

સરકારને ટેકસ આપીને મોઢી સેવાઓ લેાગેને ખરીદવી પડે છે. સસ્થાઓને પોતાના તેજ હુણવીને સરકાર, રાજકીય પક્ષો કે અપસિવાનો પાસેથી પૈસા લાવવા પડે છે — જેનો નિકાલ પણ આમદાનમા વિનોબાજીએ સર્વોદયપાત્ર દ્વારા સૂચવ્યો છે

સેવકો અને સસ્થાઓ તેજસ્વી રહી શકે, આમપ્રજાને જ તેઓ ગ્રીધી રીતે જવામદાર રહે, આમજનો માથે એમનો ભવતો સ પડ' રહે—એ માટે સર્વોદયપાત્રની યોજના આમી-કરણને માર્ગે એક આવશ્યક પગલુ છે

સર્વોદય વિચારના તથા “સખાલાવ”ના પ્રસાર માટેનુ અને એ વિચારમા આમપ્રજાને પ્રત્યક્ષ શકિય હિસ્સો લેતી કરી એની સમત મેળવવાનુ અદ્ભૂત સાધન તે સર્વોદયપાત્ર છે

આમદાનથી ગામની એકારી દૂર થાય છે, ચોગી મટે છે, હિંસા, અવિશ્વાસ, અસમાનતા ને અસતોષ ઘટતા રહીને દૂર થાય છે, સુખ, સમૃદ્ધિ, શાંતિ અને સલામતી વધે છે — જેની વિશ્વને આજે ખૂબ જરૂર છે ગામમાં આ શક્ય બને તો એ જ રસ્તો વિશ્વમા પણ શક્ય બને

આજની સ્થિતિ, આપણને સહુને વિનાશ તરફ દોરી રહી છે. ચારેતરફ અસતોષ અને હિંસાના દર્શન થાય છે, ક્યારે મહાયુદ્ધ ફાટી નીકળે તે કહેવાય નહી

અંત્રેજેનું રાજ્ય ગયું; રાજ્યો ગયા; હવે માલિકીપણાને પણ બંધારે મળશે. એમાં જેનો સમાવેશ થઈ શકે તેવું હશે તે બધું આવશે—જેમકે, જમીનની માલિકી જશે, તે શું કારખાનાંઓની માલિકી બાકી રહેશે? ના, બધી જ સંપત્તિ અને સંપત્તિ નિર્માણ કરવાનાં તમામ સાધનોની માલિકી આખરે સમાજની બનશે; જમીનનું આમીકરણ થશે અને સંપત્તિનું સામાજિકરણ થશે.

વિનોબા તો આજે જ “ફિક્ટરીદાન”ની વાત કરી રહ્યા છે! “આમદાન-વિચારનો” વિકાસ-ક્રમ બતાવતાં વિનોબાજીએ હુમણાં જ કહ્યું:—

“પહેલાં તેઓ સામેલ થશે કે જેમની પાસે દેવાની એક માત્ર ચીજ ગરીબી છે, જેકે દિલ છે જ ! એ પછી જેમની પાસે થોડી જમીન છે તેઓ આમાં ભળશે; પછી વધારે જમીન ધરાવતા લોકોમાં કેટલાક નેક (દયાળુ) અને કેટલાક ડહાણા છે તેઓ આપની સાથે ભળશે. પાછળ રહ્યા તેમાં જેઓ નેક (દયાળુ) પણ નથી ને ડહાણા પણ નથી તેમને આપણે આપણા તરફથી અભયદાન આપીશું.”

આગળ ચાલતાં એક યીજી જમ્યાએ પૂ. વિનોબાજી કહે છે કે :-

“આમદાન સહેલી વસ્તુ છે. મોટા માલિકોને પોતાની માલિકી પકડી રાખી છે તેથી નાના માલિકોને પોતાની

માલિકી ફેડી દેવી ભેઈએ હિંદુસ્તાનમાં જમીનની માલિકી ખતમ થઈને જ રહેવાની છે. ભલેને કોઈ જમીનને ગમે તેટલો વગગી રહે, માલિકીને જકડી રાખે, પરંતુ જમીન એને ચોંટી રહેવાની નથી. તે બે કહેશે કે “જમીન મારી છે”, તો જમીન તેને જવાબ આપશે કે, “હું તારી નથી!” જમીનની માલિકી ઈશ્વરની ઇચ્છાની વિરુદ્ધ છે તેની ઇચ્છાથી વિરુદ્ધ વર્તાવ કરીશું, તો સુખી કેવી રીતે થઈશું? માટે પ્રેમથી જમીનની માલિકી ફાપી દો ને ગામનું એક કુટુંબ બનાવો. આમા નાત-જાતના લોક, ધર્મલોક, પંથલોક કશું જ નથી આ તો ફીક સતોએ ચી ધેલુ-બતાવેલુ અલોકનું, અફ્રતનું, સામ્યનું અને એકરસતાનું કામ છે”

ગાંધીજીનું ગુજરાત શું યુગપુરૂષની યુગપુકારને જવાબ આપવામાં પાછી પાની કરશે ?

